

Die cijfers geven nog maar ten dele een beeld van de druk die op de kerken uitgeoefend werd. Zo vonden in Noord-Holland en Utrecht in '42 negentien arrestaties plaats (protestanten en katholieken), maar daarnaast werden een-en-zeventig predikanten en priesters aan lange verhoren onderworpen en van hen kregen twintig de mededeling dat zij, als zij zich niet matigden, óók gearresteerd zouden worden. Ook in alle andere provincies gebeurde het menigmaal dat predikanten of priesters bij de *Sicherheitspolizei* ontboden werden. Men behoefde daar geen formele waarschuwing te krijgen om te weten dat elke nieuwe denunciatie tot gevangenschap kon leiden. Zeker in '41 en '42 was het zo dat elke priester die een mandement en elke predikant die een kanselboodschap voorlas, wist dat hij kans liep zijn leven te verspelen; misschien was die kans maar klein, maar ze wás er. Men beschouwde de bezetter als totaal onberekenbaar in zijn reacties, het lot van een ds. van den Bosch was in protestantse kring, maar ook daarbuiten vrij algemeen bekend.

★

Er waren in de kerken maar zeer weinigen die met de nationaal-socialistische bezetter sympathiseerden.

Wat de katholieke kerk betreft: in de *'Meldungen aus den Niederlanden'* wordt slechts één priester uit Friesland als voorstander van de Nieuwe Orde aangeduid; de enige katholieke 'priester' die zich overigens door de vijand in zijn propaganda als nationaal-socialist naar voren liet schuiven, zekere Theodorus Anthonius Joseph de Leeuw, was in '39 wegens oplichterij uit de geestelijke stand ontslagen.¹

De protestantse kerkgenootschappen kenden die gesloten eenheid niet.

Onder de ca. tweeduizend hervormde predikanten bevonden zich vijftien NSB'ers, maar 'bovendien was er', aldus Touw, 'een veel groter aantal predikanten die sympathiseerden met het Duitse regiem . . . Hun houding was eigenlijk veel gevaarlijker omdat zij veel onduidelijker was. Hiertoe behoorden velen die in een piëtistische of een lijdelijk-gereformeerde prediking alle verzet en weerstand tegen de bezetters als zonde tegen God veroordeelden.'² Binnen de hervormde kerk was prof. Visscher die de lezer al tegenkwam

¹ De Leeuw sloot zich in '40 bij Nationaal Front aan, in de zomer van '41 bij de NSB. Hij was een ijverig *V-Mann* van de *Sicherheitsdienst*. Eind '43 werd hij wegens nieuwe malversaties uit de NSB geroyeerd, en toen bleek dat hij ook een ronselaar voor de *Waffen-SS* opgelicht had, kwam hij in het concentratiekamp Vught, later in Dachau terecht. ² Touw: *Het verzet der Hervormde Kerk*, dl. I, p. 189.